

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу **Шкоди Мар'яни Сергіївни**

на тему **«Методологічні засади розвитку систем кластерного партнерства національної економіки»**, яку представлено на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю

08.00.03– економіка та управління національним господарством

Актуальність обраної теми

Зростання національної економіки й подолання кризових наслідків можливо лише при орієнтації на розвиток технологій шостого та сьомого інноваційних укладів. Наразі, коли домінує продукція третього та четвертого укладів, варто імплементувати зарубіжний досвід взаємовигідного обміну інноваційними розробками на підґрунті виникнення різних форм інтеграції, для виведення економіки на шляхи прискороного випереджаючого зростання. Важливого значення при цьому набувають інформатизація і корпоратизація суспільства та питання формування контурів економіки знань. Розробки, спрямовані на розгляд об'єднань суб'єктів господарювання з використанням кластерних структур є не дослідженими в загальному пласті наукової літератури. Наявна активність досліджень питань функціонування та розвитку таких структур не розв'язала всіх проблем, пов'язаних з теоретичним та методологічним забезпеченням засад партнерської взаємодії в межах кластерних структур, науковим обґрунтуванням основоположних принципів, механізмів та структурно-функціональних особливостей такої взаємодії; визначенням закономірностей розвитку систем кластерного партнерства.

У науковій економічній літературі науково-теоретична парадигма функціонування систем кластерного партнерства лише починає формуватись. Відповідно постає необхідність подальшого дослідження питань забезпечення довгострокової структурної ефективності мережевої конкурентно-кооперативної взаємодії суб'єктів господарювання для розвитку існуючих та розробки нових теоретичних, методологічних, методичних та прикладних положень щодо розвитку систем кластерного партнерства в національній економіці. Необхідність переорієнтації на принципи кооперативності замість конкурентності є тими рисами національної економіки які наразі слугують мотивами до розширення інтеграційного розвитку систем кластерного партнерства.

Невирішеність зазначених питань обумовила вибір теми дисертаційної роботи, визначення її мети та завдань. Постановка економічної проблеми в обраному об'єкті дослідження та новизна авторських підходів до її вирішення обумовлюють актуальність дисертаційної роботи, поданої на опонування.

Робота виконувалася в рамках науково-дослідних робіт Київського національного університету технологій та дизайну за темами: «Управління інноваційним розвитком підприємництва на засадах кластеризації» (№ державної реєстрації 0120U103264; «Стратегічні вектори управління інноваційним розвитком інтегрованих структур бізнесу» (№ державної

реєстрації 0120U103265; «Детермінанти трансформації економіки України в контексті реалізації Цілей сталого розвитку (макро-, мезо- та мікрорівень)» (№ державної реєстрації 0120U103028).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації

Основні наукові положення, висновки та рекомендації дисертації Шкоди М.С. мають достатнє теоретичне, методологічне, методичне та емпіричне підґрунтя. Авторка чітко сформулювала мету дослідження, що полягає у розробленні й науковому обґрунтуванні теоретичних та методологічних засад, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо розвитку систем кластерного партнерства національної економіки, та окреслила зумовлені нею задачі; грамотно визначила теоретико-методологічну основу дослідження, здійснила добір методичного інструментарію та інформаційних джерел, що дозволили їй провести самостійне науково-аналітичне дослідження та отримати нові результати.

Досягнення окресленої мети дисертаційної роботи здійснювалось авторкою шляхом застосування системного, мережевого, синергетичного та процесного підходів до розвитку систем кластерного партнерства.

Критичний аналіз існуючого понятійно-категоріального апарату мережевої економіки на предмет відповідності економічної сутності понять задачам дослідження підтверджує обґрунтованість авторських позицій в частині трактування понять «кластерно-територіальні утворення» та «кластерне партнерство».

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи засвідчує глибину дослідження дисертанткою проблематики перебігу кластерних процесів, що дозволило їй визначити закономірності та принципи формування та розвитку систем кластерних партнерства в національній економіці.

Робота відзначається чіткою послідовністю постановки завдань і викладення положень, має достатню для ґрунтовного аналізу статистичну базу, аргументовано підтверджує значимість отриманих результатів та змістовність висновків. Відображені в дисертації наукові положення базуються на узагальненні зарубіжної та вітчизняної економічної науки, систематизації та ґрунтовному конструктивному аналізі галузі машинобудування, аналізі значної кількості наукових джерел, що дозволило авторці узагальнити сучасні наукові здобутки щодо досліджуваної проблематики.

Структура дисертації збалансована і побудована в логічній послідовності до автентичного процесу дослідження здобувача, що забезпечує досягнення сформульованої мети дисертаційного дослідження та вирішення поставлених задач. Представленій дисертаційній роботі притаманні цілісність, окремі підрозділи логічно поєднані між собою, чим забезпечується композиційна цілісність та системність дослідження. Матеріал дисертації викладений на високому науковому рівні на синтезі фундаментальних положень теорій

розвитку, управління, транзакційних витрат, систем та самоорганізації систем, що свідчить про високий рівень компетенцій авторки в проведенні наукових досліджень.

Обґрунтованість результатів дисертаційної роботи підтверджується їх науково-методологічною аргументованістю та аналітичною доказовістю. Проведене економіко-статистичне моделювання та аналітичні дослідження переконливо аргументують достовірність авторських пропозицій. Методичні розробки авторки базуються на агрегації значного масиву статистичного, аналітичного та методичного матеріалу. Критичний аналіз існуючих методик сформував підґрунтя для авторських пропозицій щодо формування та розвитку систем кластерного партнерства в національній економіці.

Достовірність одержаних результатів

Особливість представленого наукового дослідження полягає в обґрунтуванні достовірності низки положень, що розкривають концептуально новий методологічний підхід до розвитку систем кластерного партнерства в національній економіці.

Достовірність результатів першого розділу дисертації підтверджується змістовним опрацюванням значного масиву теоретико-методичного матеріалу в частині дослідження проблематики формування та розвитку систем кластерного партнерства.

Опрацювання дисертанткою великої кількості наукових джерел дозволило здійснити порівняльний аналіз різних точок зору на процес інтеграції та кластеризації, дослідження теоретичних концепцій економічного та інноваційного розвитку кластерних утворень визначено, що запорукою гідного стратегічного розвитку України в умовах інтеграції в сучасний геополітичний простір є успішне функціонування державної кластерної політики. Достовірність висновків та результатів першого розділу підтверджується застосуванням методів історичного, логічного, порівняльного абстрактно-логічного та системного аналізу, індукції, дедукції та логічних узагальнень, а також системно-структурний методу.

Результати першого розділу обумовили вибір вектору розвитку у другому розділі методології розвитку систем кластерного партнерства. Визначено та доведено, що методологічні засади дослідження розвитку систем кластерного партнерства базуються на парадигмі інтеграції, теоретичних підходах, принципах, відповідному методичному інструментарії, що дозволило обґрунтувати та підтвердити наукові результати висунутої гіпотези дослідження, щодо реалізації мережевого управління на всіх етапах формування та розвитку систем кластерного партнерства з дотриманням узгодженості цільових вигід за відповідними програмними стратегічними цілями та завданнями кластеризації національної економіки. Достовірність висновків та результатів другого розділу дисертації підтверджується коректним застосуванням системно-структурного методу, методів індукції, дедукції, логічних узагальнень та критичного аналізу.

За результатами попередніх розділів в третьому розділі дисертації авторка визначила архітектуру розвитку систем кластерного партнерства в національній економіці, зокрема проаналізувала зарубіжну та вітчизняну практики розвитку міжрегіональних та міжгалузевих систем кластерного партнерства; обґрунтувала структурне забезпечення розвитку систем кластерного партнерства національної економіки та розробила комплексний науково-методичний підхід до оцінювання структурних властивостей розвитку систем кластерного партнерства. Достовірність висновків та результатів третього розділу роботи підтверджується використанням сучасних наукових методичних підходів а також економічного, статистичного та математичного аналізу, в тому числі методів абстрактно-логічного та системного аналізу, що дає можливість вважати достовірними одержані результати.

У четвертому розділі дисертації представлено аналітичні результати дослідження, зокрема визначено тенденції формування та розвитку систем кластерного партнерства національної економіки; розроблено програмні засади формування систем кластерного партнерства як базису для реалізації економічних інтересів учасників машинобудівної галузі у сфері інноваційного розвитку; запропоновано процедуру моделювання кластерної архітектури інноваційного розвитку систем кластерного партнерства на прикладі машинобудівної галузі України.

Достовірність аналітичних результатів діагностики розвитку кластерних утворень на прикладі галузі машинобудування, представлених у четвертому розділі, підтверджується використанням офіційної річної фінансової та статистичної звітності підприємств, даних Державної служби статистики та вдалою комбінацією методів економіко-статистичного аналізу та економетричного моделювання, з використанням програмно-технічних засобів: *Statistica Automated Neural Networks, Graph Online*.

За результатами дослідження в п'ятому розділі сформовано напрями державної підтримки інноваційного розвитку машинобудівної галузі на основі реалізації інтересів учасників систем кластерного партнерства; обґрунтовано синергетичне управління розвитком систем кластерного партнерства; визначено соціально-економічну ефективність програмного розвитку систем кластерного партнерства. Достовірність висновків та результатів п'ятого розділу роботи підтверджується застосуванням методів нечіткої логіки, множинного кореляційного аналізу, аналітичного та емпіричного узагальнення та системної динаміки.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертації полягає у розробленні теоретичних та методологічних положень, які відображають концептуально новий підхід до розвитку систем кластерного партнерства в національній економіці та розробленні на їх основі методичних та практичних рекомендацій. Основними результатами роботи, що містять наукову новизну, є такі:

на теоретичному рівні:

– обґрунтовано концептуальні засади стратегії розвитку систем кластерного партнерства національної економіки, що базуються на положеннях інтеграції та квазіінтеграції, теоретичних підходах, принципах цільової орієнтації, комплексності, ефективності, відповідному методичному інструментарії – для реалізації мережевого управління на всіх етапах формування та розвитку систем кластерного партнерства з дотриманням узгодженості цільових вигід за програмними стратегічними цілями та завданнями кластеризації національної економіки;

– дістав подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат щодо наукових дефініцій понять «кластерно-територіальні утворення» та «кластерне партнерство» (що використовуються як тотожні) доповнено новим, більш емним, універсальним визначенням «система кластерного партнерства», яке, на відміну від інших, трактується як добровільне партнерсько-мережеве утворення, що базується на об'єктивно зумовлених принципах, організаційно-управлінських алгоритмах, методах та інструментах, а також фінансово-економічному забезпеченні для формування стратегічних і тактичних дій у межах політики інноваційного розвитку національної економіки;

– дістали подальшого розвитку сукупність інституціонального підґрунтя розвитку систем кластерного партнерства національної економіки, які базуються на визначених стандартах ранжування інноваційних проєктів, в рамках розвитку системи кластерного партнерства з використанням нейронної мережі для можливостей групування й визначення центрів кластерного розвитку національної економіки;

– теоретичні засади в контексті програмного формування систем кластерного партнерства як базису для реалізації економічних інтересів учасників машинобудівної галузі у сфері інноваційного розвитку, що реалізуються через активізацію політики кластерного партнерства в інноваційній сфері і є безальтернативним варіантом формування та підтримки ініціатив у процесі імплементації інноваційних проєктів розвитку національної економіки;

– синергетичний підхід до управління розвитком систем кластерного партнерства, який базується на основах закону емерджентності, розвиває і доповнює системний підхід у частині поетапного співробітництва та дії гетерогенних зв'язків, які спонукають до якісних змін у системі, та проявляється більшою мірою, ніж в умовах корпоративних зв'язків, як наслідок множинності відносин та завдяки наявності координаційного центру узгодження інтересів усіх суб'єктів-партнерів;

на методологічному рівні:

- вперше запропоновано постановку нової наукової проблеми щодо розроблення систем кластерного партнерства національної економіки, яка ґрунтується на положеннях мережевої економіки, а також на базисі поєднання й узгодження системного, процесного, еволюційного та нейромережевого наукових підходів для можливості формування відповідного сприятливого середовища та конфігурації кластерної інфраструктури в контексті розбудови економіки інноваційного типу;

- удосконалено наукові положення до управління соціально-економічною ефективністю програмного розвитку систем кластерного партнерства, які передбачають поетапне оцінювання та підбір нових учасників систем кластерного партнерства, вибір та коригування стратегії розвитку задля підвищення ефективності партнерства;

- сформовано науково-методичні положення розроблення конкретних програмних цілей розвитку систем кластерного партнерства національної економіки, що спираються на концепції системного підходу, принципи цільової орієнтації, комплексності, ефективності та необхідність формування цільових комплексних програм з урахуванням стратегії економічного розвитку країни та відповідної орієнтації на створення кластерних структур через узгодження їх системних елементів для забезпечення виконання програмних цілей у визначених галузях відповідно до наявних потенціалів;

на методичному та практичному рівнях:

- удосконалено науково-методичні підходи до формування систем кластерного партнерства на основі оцінювання структурних властивостей, які, базуються на принципах мережевої економіки та передбачають (залежно від ступеня їх присутності в ланцюжку створення доданої вартості) трансфер технологій й обмін знаннями та інноваційними розробками, виявлення раціональних структурних меж кооперування та напрямів ефективної взаємодії учасників за ознакою інтенсивності внутрішньогрупової трейдингової діяльності;

- удосконалено моделювання кластерної архітекtonіки інноваційного розвитку систем кластерного партнерства на прикладі машинобудівної галузі України, побудоване на оцінюванні ймовірнісних сценаріїв реалізації проєктів з урахуванням математичного очікування чистої теперішньої вартості та внутрішньої норми доходності в умовах високого рівня невизначеності та непередбачуваності проявів з боку внутрішнього та зовнішнього середовища;

- дістала подальшого розвитку методика визначення кластерних угруповань, яка на противагу іншим, реалізується в межах трьох основних послідовних етапів: встановлення складу кластерного угруповання; пошуку відповідних груп всередині для забезпечення технології, інформації, ресурсів та інфраструктури; визначення органів державної влади, які зацікавлені в комплексному процесі розвитку кластерного угруповання для забезпечення розвитку систем кластерного партнерства національної економіки.

Значущість дисертації для науки та практики

Сформовані в дисертаційній роботі наукові положення, висновки та пропозиції є достатньо аргументованими в теоретико-методологічному, методичному та практичному плані. Вони базуються на глибокому вивченні, критичному аналізі та узагальненні наукових розробок з проблеми, що розглядається, комплексному системному аналізі значного масиву економіко-статистичної інформації. Все це дало підстави авторці сформувані наукові положення, які збагатили економічну науку новими теоретико-методологічними підходами та застосувати їх у практичній діяльності при прийнятті управлінських рішень в частині формування та розвитку систем кластерного партнерства в національній економіці.

Наукове значення дисертації Шкоди М.С. полягає у подальшому розвитку наукового забезпечення процесів розвитку систем кластерного партнерства в національній економіці; уточненні та подальшому розвитку категоріального апарату мережевої економіки, розвитку методологічних основ розвитку систем кластерного партнерства та удосконаленні методичних підходів, спрямованих на його забезпечення.

Прикладна цінність результатів дисертаційної роботи полягає у тому, що сформульовані в ній теоретичні та методологічні положення надали можливість розробити комплекс методичних засад та прикладних пропозицій, придатних та доцільних до використання вітчизняними суб'єктами господарювання. Самостійне практичне значення мають:

- методологічні положення в частині структурного забезпечення розвитку систем кластерного партнерства національної економіки (були використані Міністерством аграрної політики та продовольства України що підтверджується довідкою №122/5 від 19.07.2021 р.);
- науково-методичні пропозиції щодо інституціонального підґрунтя розвитку систем кластерного партнерства національної економіки (були використані Мелітопольською районною радою, що підтверджується актом № 16/207 від 15.01.2021 р.);
- науково-методичні положення розроблення програмних цілей систем кластерного партнерства національної економіки (були використані Спілкою підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України, що підтверджується довідкою №15-55 від 10.03.2021 р.);
- рекомендації щодо управління та розвитку систем кластерного партнерства (були використані Освітнім інвестиційно-технологічним Кластером легкої промисловості, що підтверджується актом №023/386 від 14.04.2021 р.);
- програмні засади формування систем кластерного партнерства як базису для реалізації економічних інтересів підприємств машинобудівної галузі (була використана ТОВ УБ «Закордонмонтажспецбуд», що підтверджується довідкою без номера від 25.02.2021р.);
- практичні рекомендації конкурентних розробок і пропозицій щодо вдосконалення програми підтримки систем кластерного партнерства (були

використані ТОВ «Мелітопольський завод автотракторних запчастин», що підтверджується довідкою довідка №301 від 31.03.2021 р.);

Результати дослідження застосовуються також у навчальному процесі Київського національного університету технологій та дизайну при викладанні дисциплін «Сучасні технології ведення бізнесу» та «Бізнес-адміністрування» що підтверджено довідкою від 111/24 № 16.02.2021 р.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 52 наукові праці, з них: 1 монографія, 24 статті у фахових виданнях України та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних «Web of Science», 28 праць апробаційного характеру.

Результати вивчення міри висвітлення наукових результатів дисертації у публікаціях дозволяють стверджувати, що наукові положення, які виносяться дисертанткою на захист, повною мірою представлені у публікаціях та в достатній мірі апробовані на конференціях.

Відповідність автореферату змісту дисертації, стиль та виклад матеріалу

Автореферат є ідентичним за змістом основним положенням дисертації та надає можливість сформулювати повне уявлення про результати проведених автором досліджень. В авторефераті повною мірою розкриті основні результати, отримані в процесі досліджень, відображено ступінь новизни розробок, основні положення та рекомендації. Виклад матеріалу представлений у логічній послідовності з дотриманням наукового стилю викладення.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження

Відзначаючи змістовність представленої дисертації, обґрунтованість її положень, значущість висновків та рекомендацій для розвитку наукової думки та практичної діяльності, необхідно зазначити низку зауважень:

1. На мій погляд, в темі дисертаційного дослідження **«Методологічні засади розвитку систем кластерного партнерства національної економіки»** спостерігається певна некоректність застосування наукової термінології в частині «систем кластерного партнерства національної економіки». Доцільність застосування саме такої термінології повинна бути поясненою в тексті роботи.

2. В контексті попереднього зауваження вважаю, що в цілому в роботі доцільно було б більш чітко визначити положення наукових теорій та окремих наукових підходів, що розвивались в межах цих теорій, які були використані при формуванні теоретичних засад дослідження інтеграції, а

також продемонструвати їх взаємну доповнюваність, відповідність та (або) суперечливість щодо пояснення сутності інтеграції та квазіінтеграції.

3. Розкриваючи архітектуру розвитку системи кластерного партнерства та упорядковуючи й визначаючи підсистеми інтеграційних структур учасників-партнерів, дисертантка зазначає, що кожна підсистема може складатись з декількох учасників. Втім ані тут, ані далі в роботі не розкрито конкретний або хоча б приблизний набір учасників-партнерів. Вважаю, що це сприяло б кращому розумінню механізму інтеграції та квазіінтеграції в розвитку систем кластерного партнерства.

4. Дисертанткою проводиться оцінювання та аналіз вигід учасників-партнерів у кластерному партнерстві, їх готовності до впровадження інноваційних проєктів та погодженості інтересів. Результати цього аналізу покладено в основу розроблення науково-методичних положень формування системи кластерного партнерства, проте при висвітленні дослідно-експертної інфраструктури кластера в процесі передачі інновацій до реального сектора економіки автором не відображається сфера маркетингової діяльності, яка в сучасних ринкових умовах покликана збалансовувати інтереси споживачів, виробників та всього суспільства. На мій погляд, бажано було б висвітлити та обґрунтувати маркетинговий аспект в розвитку систем кластерного партнерства.

5. В дисертації недостатньо розкрито по-перше територіальний аспект формування систем кластерного партнерства; по-друге, не належним чином розглянуті особливості регіонального та галузевого формування кластерів; по-третє, не повною мірою висвітлено зміни щодо диференціації робочих місць та територіального розподілу робочої сили.

6. Вважаю, що при аналізуванні результатів факторного аналізу розвитку систем кластерного партнерства більше уваги доцільно було б приділити визначенню ефекту зниження транзакційних витрат, про які авторка зазначає і які досягаються в результаті мережевої взаємодії учасників-партнерів кластерних структур. Проте в роботі такий ефект не визначено і не пояснено.

7. В роботі представлено концептуальні засади стратегії розвитку систем кластерного партнерства національної економіки, що базуються на положеннях інтеграції та холістичного підходів, зауважуючи, що дані підходи передбачають цілісне сприйняття системи, пов'язуючи між собою різні аспекти її діяльності. Втім сутність наведеного холістичного підходу з точки зору управління та специфіки застосування в контексті управління розвитком систем кластерного партнерства в роботі не розкривається в повній мірі та потребує пояснення.

8. При представленні рекомендацій щодо синергетичного управління розвитком систем кластерного партнерства доцільно було б більше уваги приділити висвітленню саме синергетичних ефектів такого управління та, можливо, розкриттю механізму їх формування у кластерних утвореннях. Втім доцільність такого звуження чітко не обґрунтована в тексті роботи.

9. Заслуговує на особливу увагу та має суттєве прикладне значення проведене авторкою дослідження в частині інституціональних засад розбудови національної економіки на основі розвитку систем кластерного партнерства, яка враховує чинники впливу на процес управління інноваційним розвитком та дозволяє комплексно і з новим змістом забезпечити умови розвитку: науки, технологій та підприємств машинобудівної галузі. Проте авторкою не розкрито процесу формування джерел фінансування інноваційних програмних засад розвитку.

Зазначені зауваження носять рекомендаційний характер, не впливають на загальне позитивне враження від дисертації та не знижують її наукового та практичного значення. Дисертантка повною мірою володіє компетенціями зрілого науковця, має авторську наукову позицію, яку розкрито в її роботі.

Загальний висновок

Представлена дисертаційна робота є значним внеском у розвиток економічної науки, оскільки відображає отримані важливі наукові результати щодо вирішення наукової проблеми розвитку систем кластерного партнерства в національній економіці.

Дисертаційна робота підготовлена з використанням сучасних методів проведення економічних досліджень, є самостійним результатом наукового пошуку автора з високим ступенем обґрунтованості та аргументованості положень, містить елементи наукової новизни та важливі практичні рекомендації.

Зміст автореферату є ідентичним основним положенням дисертації. Вважаю, що за своїм змістом, актуальністю, ступенем обґрунтованості та достовірності одержаних результатів, важливістю для науки та практики, науковою новизною дисертація Шкоди Мар'яни Сергіївни на тему: **«Методологічні засади розвитку систем кластерного партнерства національної економіки»** відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук відповідно п.п. 10, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент,

доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Національного університету
«Чернігівська політехніка»



В.Г. Маргасова